

İKTİSAT İLMİNDE KANUNLAR VE MÜDAHALECİLİK

Doç. Dr. Muvaffak AKBAY

Geçen büyük harb ile devam etmekte olan 1939 harbi arasındaki devrede, hemen bütün devletlerin, iktisadi siyaset sahasında, birbirleri ardınca, müdahaleciliğe baş vurdukları görülmüştür. Filhakika, 1914—1918 harbinin en mühim neticelerinden biri, hemen bir asırdanberi bütün tenkitlere rağmen hükümler olan, mutlak - liberalizm prensiplerinin gözden düşmesi olmuştur. Harbin doğurduğu bu müdahalecilik [1], ekseri memleketlerde, iktisadi sahada ufak veya büyük mikyasta bir plânlaşma mahiyetini arz etmiş, bazı Avrupa memleketlerinde ise, mevcut nizama baştan başa değiştirmek tecrübesi yapılacak kadar ileri vartırılmıştır.

Devletleri, bu suretle, iktisadi mekanizmanın işlemesine müdahale etmeye sevk eden sebepler araştırılacak olursa, bunların başında, geçen büyük harbin tevlidettiği içtimai sarsıntıların geldiği görülür. Hakikaten, 1919 sulhunu takibeden yıllarda, galip veya mağlûp, harbden bitkin bir halde çıkan hemen bütün Avrupa memleketlerinde, istihsali artırmak, işsizliği önlemek, sanayii yeniden barış zamanının icaplarına uydurmak, milletlerarası iktisadi münasebetleri tekrar kurarak mamûl mallara mahreç bulmak, amele sınıfının hayat şartlarını ıslah etmek... Hulâsa, kolu kanadı kırılmış ve can çekişen iktisadi bünyeyi ayakta tutabilmek ve ona hayat aşılama için, devletler, birtakım esaslı tedbirler almak mecburiyetinde kalmışlardır.

Bundan başka, yine geçen harbin neticesinde, küçük devletlerin, siyasi hürriyetlerini, ancak, iktisadi bütünlüklerini sağlamak suretiyle temin ve muhafaza edebileceklerini acı tecrübelerle anlamaları, onları da millî sanayilerini dışarı memleketlerin rekabetinden korumak cihetine götürmüştür.

[1] Hiç şüphesiz müdahalecilik geçen büyük harpten önce de mevcuttu. Fakat Avrupa İktisadında yayılması ve cihan şumul bir şekil alması 1918 den sonraya raslar.

Nihayet, 1929 senesinin büyük buhranının tevliedettiği karışıklık ve ıstıraplar, Birleşik Amerika da dahil olmak üzere, dünyanın her tarafında himayeciliğin büyük ölçüde artmasına sebebiyet vermişlerdir.

Bütün bunlara inzimam eden, bilhassa bugünkü harbin mutlak bir zaruret halinde ortaya attığı «Harb İktisadı» mefhumu ise, devletleri, artık tamamıyla «güdümlü iktisat» yoluna sevk etmiş bulunmaktadır.

Devam etmekte olan bu kanlı savaş bir gün dinince, harb sonu iktisadiyatının da, yeni biten bir filiz gibi, büyük bir ihtimam ve alâkaya ihtiyaç göstereceğini daha şimdiden söylemekte tereddüde mahal yoktur.

Görülüyor ki, müdahalecilik, birçok sebeplerin tesiriyle, iktisadi hayatta yerleşmiştir ve gittikçe de yerleşmektedir. Bu bir vaktadır, her realist insan bunu görmek ve kabul etmek mevkiindedir.

Ancak, «güdümlü iktisat» sisteminin muhtelif şekiller arz ederek bu suretle her tarafta revaç bulması, umumiyetle fikirlerde, iktisat ilminin anlamı hakkında bazı karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Filhakika, işlerinde birçok aydınlar da bulunan büyük bir ekseriyet, iktisadi bünyenin evvelden tesbit edilen bir plâna göre idare edilebilmesi keyfiyetini iktisat ilminde tabii kanunlar olmadığına kâfi bir delil telâkki etmektedirler. Onlara göre, iktisadi hayatın tanzimi bir mevzuat meselesinden ibarettir. Eğer mahsül kâfi değilse, piyasada darlık varsa, fiyatlar yükseksse bunun yegâne sebebi mevzuatın kötü olmasıdır. Teşriî sahada yapılacak bir ıslahatla bolluğa ve refaha kavuşmak mümkündür.

Bugün, dünyanın içinde bulunduğu maddi ve mânevi karışıklıklara rağmen, beliren hakikatlerden biri, hattâ başlıcası, yukarda işaret ettiğimiz gibi, A. Smith ve Klasik Mektebin anladığı mânada mutlak bir liberalizmin artık tarihe karışmış bulunmasıdır. Fizyokratlardan XVIII ve XIX. ci asır iktisatçılarına intikal eden ve bütün tarizlere, bütün hücumlara rağmen zamanımıza kadar tılsımlı bir söz gibi ulaşan «bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler» prensipini bugünün şartları altında yeniden ortaya atmak, en hafif tâbiriyle biraz safdilâne bir hareket olur.

Bununla beraber, bu prensipin tamamıyla aksini iddia etmek de hatalıdır. Yani, iktisadi bünyeyi yalnız akli ve mantıki esaslara göre tertibolunmuş bir mevzuat sisteminin kalıbına sokmakla bütün güçlüklerin yenileceğini ileri sürmek, diğer bir tâbirle, iktisadi tabii kanunlara malik bir içtimai ilimden ziyade, onu, meselâ, Medenî Hukuk, Ceza Hukuku gibi bir hukuk bırıanşı şeklinde görmek, şüphesiz, bütün iktisatçıları isyan ettirecek bir düşünce tarzıdır.

İktisadı, bir içtimai ilim olarak kabul etmek ise, ancak, ona, cemiyet hayatının müşahedesıyla tesbit olunan birtakım tabii kanunlara malik bulunmak hakkını tanımakla mümkündür.

Yalnız, sırası gelmişken, fikirlerde her hangi bir karşılığa meydan vermemek için müspet ilimlerde ve içtimai ilimlerde ki kanun ile hukuki mânada kanunun bambaşka, birbirlerinden tamamiyle ayrı iki mefhum ifade ettiklerini tebarüz ettirelim:

Hukuki mânada kanun, malûm olduğu veçhile, salâhiyettar makamlar tarafından isdar edilen ve müeyyideye tâbi olan kaidelere denir. Halbuki, ilmî mânada kanunun insanların iradesiyle alâkası yoktur. İlmî mânada kanun, aşağıda izah eyliyeceğimiz gibi, tabii hâdiseler arasındaki değişmeyen birtakım münasebetleri ifade eder.

Bu böyle olunca, demin bahsettiğimiz müdahalecilik siyasetiyle, acaba, «tabii kanunlar» mefhumunu telif etmeye imkân var mıdır? Birini kabul etmek, her hal ve kârda öbürünü inkâr etmek mi demektir? Her cemiyette, kendiliğinden hâsıl oluveren tabii ve uygun bir iktisadi nizamın mevcudiyeti fikri, acaba, ne dereceye kadar ileri sürülebilir? Tabii ve iktisadi bir nizam karşısında müdahaleciliğin mâna ve şumulünü ne şekilde tâyin etmek kabildir?

İşte bugünün iktisatçılarını son derece ilgilendirmesi lâzım gelen bu suallerin cevaplarını araştırmaya ve iktisatta tabii kanunların mevkiini tâyin ve izaha çalışacağız.

Bunun için, evvelâ, umumiyetle müspet ilimlerde, ve ondan sonra da, içtimai ilimlerde kanun nedir? Bunu tekkik etmemiz lâzımdır.

Müspet ilimlerde ve içtimai ilimlerde kanunun mevkiini tâyin ettikten sonra doktrin sahasında «kanun» fikrinin kısa bir tekâmül tarihçesini yapacağız.

Nihayet, iktisadi kanunlarla müdahalecilik prensipinin telif edilip edilemeyeceğini araştıracağız ve bütün izahlarımızdan bir netice çıkarmaya çalışacağız.

1 — Müspet ilimlerde ve içtimai ilimlerde kanun

Müspet ilimlerde kanunun mevkiini tâyin etmek için evvelâ âmiyane bilgi ile ilmî bilgi arasındaki farkları tebarüz ettirmek lâzımdır.

Bilindiği gibi, insanlar, içinde buldukları haricî âlem hakkında beş hisleri vasıtasıyla bilgi edinirler. İşte bu: görmek, duymak, tatmak, koklamak ve dokunmak sayesinde elde edilen bilgiye, eski tâbiriyle, (âmi-

yane bilgi - *Connaissance Vulgaire*) adı evrilir. Âmiyane bilgi, tabiatın, şe'niyetin bir nevi fotoğrafına benzetilebilir. Haricî âlemdeki hâdiseler, meselâ, güneşin doğması ve batması, veya, dalından kopan bir elmanın yere düşmesi, nasıl ve ne için oldukları araştırılmaksızın sadece müşahede edilir. Hayvanların, çocukların ve bütün ömürlerince çocuk kalan iptidai insanların tabiat hakkındaki bilgileri böyle âmiyane bilgidir. Âmiyane bilginin nazari bakımdan ve pratik bakımdan noksanları vardır: nazari bakımdan eksikliği biribirini takibeden hâdiselerin sebeplerini ve biribiriyile münasebetlerini izah edememesidir. Pratik bakımdan eksikliği ise, âmiyane bilgi ile bir hâdisenin vukua geleceğini evvelden tesbit etmenin imkânsız olmasıdır.

Halbuki, şe'niyet âlemi (mekânın her noktasında ve zamanın her anında) birçok tabiat kanunlarının biribirine girift olan ve sonsuz şekiller arz eden tezahürlerinden mürekkeptir. İşte ilmin mevzuu, bütün bu karışıklıklar ve tezahür çeşitleri arasından «kanun» ismini verdiğimiz, tabiatın değişmeyen ve şaşmaz bir katiyet ve intizamla tekerrür eden hususiyetlerini bulup çıkarmaktır.

Görülüyor ki ilmî bilginin (*Connaissance Scientifique*) âmiyane bilgiye iki noktadan üstünlüğü vardır: evvelâ, ilmî bilgi, vevle kısmen olsun, hâdiselerin mahiyetini anlamak arzumuzu tatmin eder. Saniyen, sebepleri bizce malûm olduğu nispet dâhilinde, hadisatın vukuunu evvelden tahmin edebilmemize yarar. Bu suretle de, arzumuza göre sebeplerini bildiğimiz o hâdisenin vukuunu kolaylaştırmak veya menetmek için müdahale imkânını elde ederiz.

Tabiatın ilk nazardaki bu karışıklıklar ve değişikliklerinden, hakiki hayatın bu giriftliğinden, bir ilim sistemi çıkarmak için, ilim adamı, muhakemesini şe'niyet üzerinde işlerir, her hâdisenin hususiyetlerini ayıklar ve bütün o hâdiselere müşterek olan, değişmeyen daima tekerrür eden cihetlerini tesbit eder. [2] Bu suretle, girift ve karışık görünen hakiki âlemden düzgün ve şaşmaz kanunlara yükselir. Demek oluyor ki, haricî âlemle ilim arasında insan muhakemesi vardır. İlim, şe'niyetin, aklın kalıplarına uydurulmuş, mücerretleştirilmiş, şema haline getirilmiş, bir aksinden ibarettir. Meselâ, hakikatta, her hangi bir maddeyi yüzde yüz saf olarak elde etmek, hemen hemen imkânsızdır. Meşhur filozof Meyerson kimyevi mânada sâf gümüş elde etmek için muazzam mesai sarf ettiği halde buna muvaffak olamıyan Stas isminde bir kimyagerden bahseder. Buna rağmen, ilmî bakımdan yüzde yüz sâf gümüşün mevcut

[2] «Her farklılık bir yeknasaklık, her değişme bir istikrardır.» Montesquieu *Kanunların ruhu*, Kitap I, fasıl 1.

olabileceğinde hiç şüphe yoktur, ve ilim adam, sâf gümüşün kimyevi ve fizikî hassalarını, hattâ, riyazi bir katiyetle mütalâa edebilir. Bundan başka, haricî âlemdaki hâdiselerin ve bu hâdiselerin birbirleriyle olan münasebetlerinin daima tekerrür eden taraflarının bu suretle meydana çıkması, bize, tabiatta zaman ve mekân itibariyle değişmeyen bir nizamın, bir muayyeniyetin (déterminisme) mevcut olduğunu gösterir. Bu muayyeniyet, yerine göre, bazan katiyetle, bazan da daha az bir sarahatla ifade edilebilir. Fakat, her hal ve kârda, ilim olabilmesi için, az veya çok bir muayyeniyet (déterminisme) şarttır.

Bu kısa izahattan sonra, şimdi, ilim bakımından kanunu tarif edebiliriz:

Kanun, tabiatın iki unsuru arasında, muayyen şartların tahakkuku takdirinde kendini gösteren bir bağılıktır.

Yani, her nerede ve her ne zaman muayyen şartlar tahakkuk ederse, kanun mutlaka hükmünü icra eyler. Müspet ilimler sahasında kanunların asla istisnası yoktur. Muayyen şartların tahakkukuna rağmen bir tek istisna ile karşılaşsak kanunun mevcut olmadığına hükmedebiliriz.

Diğer taraftan, kanunun kendini gösterebilmesi için muayyen şartların tahakkuku lâzımdır. O şartlardan biri eksik olursa, şüphesiz, kanun kendini gösteremez.

Meselâ: su yüz derece hararette kaynar; bu bir kanundur. Fakat, suyun yüz derece hararete kaynaması için: içinde yabancı maddeler olmaması ve muayyen hava tazyiki altında bulunması gibi şartların mevcut olması lâzımdır. Bu şartlardan biri tahakkuk etmezse kanun da hükmünü icra etmez.

Tabiatta kanunların mevcut bulunduğunu, insanlar, uzun bir tekâmül devresinden sonra keşfedebilmişlerdir. İlk zamanlarda tabii hâdiselerin sebepleri gizli birtakım kuvvetlere atfolunur ve bu hâdiselerin vücut bulup bulmaması bu esrariengiz kuvvetlerin keyfine tâbi telâki edilirdi. Onun için, çok eski zamanların insanları, birtakım dualar, ibadetler, âyinler ve kurbanlarla bu gizli kuvvetlere, tabii hâdiseleri kendi menfaatlerine uygun bir eşkilde vücuda getirmeleri için münacatta bulunurlardı.

Tabiattaki muayyeniyetin (déterminisme) ve tabii kanunların meydana çıkması, insanların fikir sahasında gösterdikleri büyük bir terakkinin mahsulüdür. Laplace dan ve Newton'dan başlayarak, XIX. cu asra ka-

dar müspet ilimler sahasındaki ilerleme bu muayyeniyet fikrini gitgide tekâmül ettirmiştir. XIX. cu asrın ilim adamları tabiatta mutlak bir muayyeniyetin mevcut olduğuna ve insanların bilgileri arttığı nispette bu nizami daha iyi kavriyabileceklerine inanmışlardı. Bilhassa bu asırda, birtakım ihtiralar neticesinde tabii kanunlardan pratik sahada istifade edebilmek kânlarının bulunması yani sanayiî inkişafı neticesinde, bir taraftan, insanların kendi zekâ ve kabiliyetlerine karşı olan itimatları artmış, diğer taraftan da, muayyeniyet fikri son derece kökleşmiştir.

Esasen, Montesquieu ve Condorcet gibi bir iki XVIII. ci asır filozofunu istisna ederseniz, içtimai ilimlerin inkişafı ve bu sahada da tabii kanunların mevcudiyetinin ortaya konulması bu zamana rastlar. Uzun müddettenberi hüküm sürmüş olan tabii kanunların ve muayyeniyetin müspet ilimler sahasına münhasır kaldığı düşüncesi, Montesquieu ve Condorcet'in açtıkları yolda ilerliyen XIX. cu asır müellifler tarafından reddedilmiş ve cemiyetlerin hayatında da, o cemiyeti teşkil eyliyen insanların iradeleri haricinde, birtakım tabii kanunların mevcut olduğu büyük bir vuzuhla ortaya konmuştur. Geçen asrın belki en büyük filozofu ve içtimaiyat ilminin banisi olan A. Comte'e göre cemiyetlerin tekâmülü de bir cismin sükutu kadar muayyen kanunlara tâbidir.

A. Comte ve onu takibeden Le Play'ler, Durkheim'ler Cemiyet hayatındaki tabii kanunları bulup çıkarmışlar ve muayyeniyetin içtimai sahada da mevcut olduğunu tebarüz ettirmişlerdir.

Esasen, XIX. cu asır, muayyeniyetin hemen her sahaya teşmil edildiği ve en ileri götürüldüğü bir devirdir. Meşhur Fransız filozof ve münekkidi Hyppolyte Taine, her biri intişarında büyük akisler uyandıran eserlerinde ve bilhassa «İngiliz Edebiyatı tarihi» ve «Sanat felsefesi» adlı kitaplarında aşırı bir muayyeniyet taraftarlığı gütmüştür. Taine'e göre, tarihî, içtimai ve psikolojik hâdiseleri, tıpkı fizyolojik veya kimyevi hâdiseler gibi objektif bir şekilde mütalâa etmek ve bu hâdiselerin sebeplerini katî olarak tâyin etmek kabildir. Yani, insanların iç âlemleri, psikolojileri dahi muayyeniyet prensibinin dışında değildir.

Bu cereyanın akislerini o zamanın sanat âleminde ve bilhassa edebiyatında da buluruz. Meselâ, büyük Fransız edibi Emile Zola'nın eserlerindeki natüralizm, amele muhitinin sosyal vasıflarını tebarüz ettirmek istemesi, hep bu düşünüş tarzından mülhemdir. [8]

[8] Yine edebiyat sahasında bu aşırı muayyeniliğe karşı Fransada ilk isyan eden ünlü edip ve filozof Paul Bourget'dir. (Ledisciple-tilmiz).

Lâkin, bu suretle, ilim felsefesi sahasında son sözü söylediklerine kani olan XIX. ci asır fikir adamlarının hudutsuz muayyeniyet prensipi (yani, bilâ istisna, fizikî, içtimai, ruhi her hâdisenin muayyen kanunlara tâbi olduğu hakkındaki iddia) asrımızın gerek müspet ilimler sahasında, gerek içtimai ilimler sahasındaki terakkileri karşısında çok sarsılmış bulunmaktadır.

Fizik ilminin, nâmütenahi küçük maddelerle meşgul olan microp-hysique branşında, XX. ci asrın başındanberi yapılan keşifler, hattâ müspet ilimler sahasında dahi, muayyeniyet prensibinin zannedildiği kadar hudutsuz olmadığını meydana koymuştur.*[4]

Nâmütenahi küçük maddeler âleminin bildiğimiz fizik ilminin kanunlarına tâbi olup olmadığını tesbit edilememektedir. Zira nâmütenahi küçük âlemin tetkiki için kullanılan aletler müşahedenin sîhhatine halel veriyorlar. Bu itibarla bu hususta katî kanunlar ortaya konulamamaktadır. Diğer taraftan, içtimai sahada da, muayyeniyetine insan topluluklarının müşterek hayatları çerçevesini aşarak, münferit insan ruhuna kadar nüfuz ettiği, ve bunun tabii neticesi olarak, şahısların hareketlerinde hür olmadıklarını da birçok müellifler kabul etmemektedirler.

Muayyeniyetin müspet ilimlerde nâmütenahi küçük âleme şâmil olup olmadığı ve içtimai ilimlerde ise insan ruhuna kadar nüfuz edip etmediği münakaşası, ne bugün katiyetle halledilmiştir, ne de, bizim mevzumuzu daha fazla alâkadar eder. Bizim bu birinci kısımdaki izahlardan çıkaracağımız netice şudur:

Müspet ilimlerde olduğu gibi, içtimai ilimlerde de, insan topluluklarına has, tabii kanunlar mutlak surette mevcuttur. Binaenaleyh, içtimai ilimlerin belli başlılarından biri olan iktisat ilminde de Objektif bir tetkik ile elde edebileceğimiz tabii kanunlar vardır. İktisat, bu tabii kanunları tetkik eden ilim branşıdır. Ve bu kanunlar mevcut olduğu içindir ki iktisat bir ilimdir.

[4] Filhakika, 1900 senesinde, Alman Fizikçisi Max Planck tarafından ortaya atılan Quanta nazariyesi, 1913 senesinde Danimarkalı Nicols Bohr'un éleçtronlar üzerinde yaptığı araştırmalar ve nihayet büyük Fransız ilim adamı Louis de Broglie'nin 1928 de yine Quanta nazariyesi hakkındaki etüdü tabiiatta devamlılığın ve muayyeniyetin XIX cu asırda zannedildiği derecede hudutsuz olmadığını meydana çıkarmıştır. Bu seri halindeki ince araştırmalar neticesinde, maddenin atome lardan atome'ların da éleçtron'lar ve proton'lardan tereküp eylediği ispat edilmiştir.

İlimin erişebildiği bu âlemin nâmütenahi küçüklüğü hakkında bir fikir verebilmek için şu ciheti kaydedelim ki bir atome'n gözle görünebilmesi ancak içinde yaşadığımız âlemi yüz milyon defa büyümekle mümkün olabilir. Éleçtron'un nisf kutru atome'ninkinin yüz binde biri ve proton'un nisf kutru ise éleçtron'unkiden 1840 defa daha küçüktür.

İktisatta tabii kanunların mevcudiyetini bu suretle tesbit ettikten sonra, şimdi Doktrin sahasında «kanun» fikrinin tekâmül tarihçesine geçebiliriz.

2 — Doktrinde kanun fikrinin tekâmül tarihçesi

İktisadi mezhepler tarihini tetkik edecek olursak, tabiatta bir nizamın mevcut bulunduğu fikrini ilk ortaya atanların Physiocrate'lar olduğunu görürüz. Filhakika, Dr. Quesnay'nin mektebine göre, tabiatta bütün cemiyetlere şâmil bir nizam vardır. Bu nizam, birtakım tabii, umumi ve değişmez kanunlardan müteşekkildir. Yani, bu nizam, bütün cemiyetlerin esas umdelerini ihtiva eder. İlim, bu kanunların meydana çıkarılmasıyla tekâmül eder, ve insanlar için en doğru hareket bu kanunlara uymaktır. Physiocrate'lardan Mercier de la Rivière'in fikrine göre, eğer, bütün milletler bu tabii kanunları kavrayabilecek bir medeniyet seviyesine erişmiş olsalardı, eğer insanlar Allah tarafından kendilerinin âzamî iyilikleri ve refahları düşünülerek tertibedilmiş bulunan bu nizama uymasını bilselerdi, yeryüzündeki bütün hukuk ve iktisat sistemleri birbirine benzerdi. Çünkü, her yerde ve her zaman mevzuat bu tabii nizama uydurulurdu.

Hiç şüphesiz Mercier de la Rivière'in bu fikri, bugün, ilim bakımından kıymet ifade etmekten uzaktır. Esasen, bu sözde asıl üzerinde durulacak nokta Physiocrate'ların tabii kanunları bir Allah vergisi telâkki etmeleri ve bu sebepten, tabii nizamın imkân çerçevesi içine girenlerin en iyisi olduğuna inanmalarıdır. Görülüyorki bu ilmi bir iddiadan ziyade bir itikat meselesidir.

Bu itikat, Fizyokratlardan sonra uzun müddet yaşamıştır. Hemen bütün klâsik mektep, hattâ, XIX. ci asrın diğer birçok iktisatçıları tabii kanunların «iyiliğine» inanmışlardır. Onun için bu kanunlara müdahalenin gayri mantıki olduğu ve insanları ergeç felâkete sürüklemekten başka bir işe yaramıyacağı düşüncesi uzun müddet fikirlerde yer etmiştir.

Physiocrate'lardan sonra ortaya çıkan klâsik mektep iktisatçılarına gelince: bu mektebin en meşhur simaları olan Smith, Malthus, ve Ricardo «tabii kanunların mevcut olup olmadığı» meselesi üzerinde bilhassa durmamışlardır. Ezcümle A. Smith tabii kanunlar mevzuuna doğrudan doğruya temas etmemiştir. Bununla beraber, zamanımızın iktisat ilminin bânisi olan bu müellifin eserinden çıkarılacak umumi mâna tabii kanunların mevcudiyetini kabul ettiği merkezindedir.

Malthus da yalnız, meşhur ve malûm nüfus kanununa raslarız.

Ricardo ise kitabının başlangıcında iktisat ilminin başlıca gayesinin inkisam kanunlarını ortaya çıkarmak olduğuna işaretle iktifa eder. Bundan başka «gittikçe azalan verim» kanununu ve «rant» nazariyesini ilk olarak Ricardo ortaya çıkarmıştır.

XIX. cu asırda, tabii kanunlardan sarahatle bahseden ilk mühim eser meşhur Stuart Mill'in babası James Mill'in 1821 senesinde intişar eden kitabıdır. J. Mill bu eserinde bütün iktisat ilmini birtakım esaslara ircaa çalışır.

Oğlu S. Mill'e gelince: «iktisat prensipleri» adlı kitabında iktisat kanunlarını: istihsal kanunları ve inkisam kanunları diye iki kısma ayırır. S. Mill'e göre yalnız birinciler tabii kanunlardır. Inkisam kanunları ise doğrudan doğruya insanların eseridir. Aynı fikre bilâhara Böhm-Bawerk'de de tesadüf ederiz.

Klâsik Mektebin Fransadaki Mümessilleri ise tabii kanunların mevcudiyeti üzerinde çok daha ısrarla durmuşlardır. Meselâ J. B. Say'e göre içtimai ilimlerde tabii kanunların mevcudiyeti Fizik kanunlarındaki kadar muhakkaktır ve onlara zıt hareket hiçbir zaman zararsız kalmaz.

Bastiat'da iktisatta tabii kanunların mevcut olduğuna hararetle taraftardır. Bilindiği gibi, Bastiat'ın eseri baştan başa bu kanunların kendiliklerinden içtimai hayatta nasıl tabii bir ahenk tesis ettiklerinin izahıdır.

Görülüyor ki, klâsik mektep iktisatçıları da, Fizyokratlar gibi, tabii kanunlara âdeta ilâhi bir mahiyet atfetmekte, onların umumi ve değişmez olduklarını ileri sürmekte, ve nihayet, bu tabii nizamın imkân çerçevesi içine girenlerin en iyisi olduğunu ve bu itibarla bu nizama müdahalede bulunmamak lâzım geldiğini iddia eylemektedirler.

Bu suretle, tabii kanunlara «iyilik» atfetmek cereyanı uzun müddet, en büyük dimağlarda bile yerleşmiş kalmıştır. Modern mânada tabii kanun fikrinin ortaya çıkmasında başlıca üç cereyan âmil olmuştur:

A — A. Comte'ın ortaya attığı Positivisme cereyanı,

B — Tarihçi mektep tarafından klâsiklerin yukarda izah ettiğimiz «tabii kanunlar» mefhumunu anlayışlarına yapılan tenkidler.

C — Statistikçilerin eserleri.

A — A. Comte'ın içtimai ilimler sahasında yaptığı en büyük inkılâp tabii kanunları bu «iyilik» sıfatından kurtarmak olmuştur. Filhakika,

Comte'e göre, içtimai ilimlerdeki kanunlar da, müspet ilimlerdeki kanunlar gibi müşahede ile elde edilen, tabii ve içtimai hâdiseler arasındaki muayyen bağıtlıklardır. Yani, muayyen sebeplerin muayyen neticeler doğurmasıdır. Bunların haddi zatında iyi veya fena olmaları mevzu bahis olamaz. Zira tabiat ne iyi ve ne de fenadır; ve ilim, sadece şeyin müşahede ve tetkiki olduğu için iyi veya fena ile meşgul değildir. İçtimai kanunlar bir kere bitaraf bir müşahede ile ortaya konduktan sonra, şu veya bu sebebin şu veya bu neticeyi tevlidedeeceği insanlar tarafından bilindiği takdirde, tıpkı fizik ilimlerde olduğu gibi, sebepler üzerine tesir yaparak neticeleri istenilen şekilde tahakkuk ettirmek pekâlâ mümkündür ve hattâ mâkuldür. Tabii ve içtimai nizamı yeni baştan kurmak istemek elbetteki imkânsızdır ve tabii kanunların mevcudiyetini inkâr etmek demektir. Fakat, kanunların mevcudiyeti kabul edildikten sonra onların tesirlerini, sırasına göre önlemek, sırasına göre arttırmak hem imkân dahilindedir, hem de, bazan pek lâzımdır.

B — Diğer taraftan, tarihçi mektep de, klâsiklerin «tabii kanun» telâkkilerine şiddetli bir aksülâmel yaratmıştır. Yukarıda da izah ettiğimiz veçhile, klâsiklere göre tabii kanun zaman ve mekân itibariyle değişmeyen umumi bir hakikattir. İnsan muhakemesinin talil (déduction) usulüyle eriştiği bu hakikat, her vakit ve her yerde, hiç şaşmadan ve hiç değişmeden kendini gösterir. İşte, tarihçi mektep taraftarlarının şiddetle itiraz ettikleri cihet iktisadi sahada tabii kanunların bu «zaman ve mekân itibariyle değişmeyeceği» ididasıdır.

Tarihçi mektep iktisatçıları, bilâkis içtimai kanunların cemiyetlerin şekline, medeniyet seviyesine, coğrafi vaziyetine ve o cemiyeti teşkil eden insanların kabiliyetlerine göre birçok tahavvüller arz edeceğini ileri sürmüşlerdir. Her cemiyete her zaman şâmil olacak kanun yoktur. Sınai cemiyetlerin, zirai cemiyetlerin, ileri cemiyetlerin, geri cemiyetlerin kendilerine has iktisadi sistemleri vardır. Bu sistemler arasında bazı benzerlikler bulunabilir. Fakat, bunları umumi ve geniş mânada kanun olarak kabul etmek hatalıdır. Cemiyetlerin iktisadi bünyelerine nüfuz edebilme, ancak, onların tekâmül tarihlerini tetkik etmekle mümkün olabilir.

Tarihçilerden bilhassa Knies bu hususta çok ileri gitmiş, hemen hemen tabii kanunları büsbütün inkâra kadar varmışsa da, yine tarihçi mektep sâliklerinden Schmoller, aynı medeniyet seviyesindeki muhtelif cemiyetlerin iktisadi sistemlerinde müşahede ile elde edilecek benzerliklerin bir şema şeklinde hulâsa olunabileceği ve bunlara, o cemiyetlere has kanunlar ismi verilebileceği kanaatindeydi.

Biz, burada, tarihçi mektebin, esasen bir müelliften diğer müellife büyük farklar arz eden noktai nazarını uzun boylu izah etmeyeceğiz. Tebarüz ettirmek istediğimiz cihet, bu mektep iktisatçılarının, içtimai ilimlerin tetkikinde talilin (Déduction) yanında isticra (induction) metodunun büyük ehemmiyetini belirtmiş olmalarıdır. Diğer taraftan, her hangi bir cemiyete iktisadi kanunların teşmili istenirken, o cemiyetin hususiyetlerinin de nazarı itibara alınması lâzım geldiğini de ilk olarak tarihçi mektep ortaya koymuştur.

C — Nilfayet, Statistkiciler ve bunların başında Quetelet ve Cournot içtimai ilimlerde kanunlara varabilmek için, yani her hâdisenin kendisine ait hususiyetlerini ayıklayarak onların birbirine benzeyen taraflarını tesbit edebilmek için, müşahede miktarını mümkün olduğu kadar fazlaştırmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Müşahedelerin miktarı ne kadar çok olursa her hâdiseye müşterek olan vasıf da o derece büyük bir vuzuh ve katiyetle meydana çıkar. Bir içtimai kanunun, daima bir büyük âdetler kanunu olduğunu unutmamak lâzımdır. Tabii kanunlar bu suretle tesbit edildikten sonra, insanların müdahalesi Statistkçilere göre de pekâlâ mümkündür. İnsan, cemiyetin bir cüzü olmak sıfatıyla bu kanunlara tâbi olmakla beraber düşünen bir varlık olması itibariyle de tabiat üzerine tesir etmesi kabildir.

Bugün, hemen herkes, içtimai ilimlerde ve onlardan biri olan iktisatta tabii kanunların mevcut olduğunda müttefiktir. Tabiatdaki bu nizamı tesbit edebilmek için, seri halinde müşahedeler yapmak, her hâdisenin kendisine ait hususiyetini bir tarafa ayırmak ve hepsinde müşterek olan cihetleri ifade etmek lâzımdır.

Yalnız, şurasını da kaydetmek icabeder ki, yukarda müspet ilimlerde kanunu tarif ederken de belirttiğimiz gibi, içtimai ilimlerde de ve onlardan biri olan iktisatta da hâdiseler arasında birtakım bağılıkların meydana çıkması, ancak, bazı şartların mevcut olmasına mütevakıftır. İlim, şe'niyetin şema haline getirilmiş şeklidir; ve şema haline getirildiği nispette şe'niyetten uzaklaşmıştır. İktisat ilmini de meydana getirmek için böyle bir fikir oyununa müracaat edilmiş ve bütün düşüncesi «menfaat» ı olan ve onu en mâkul bir şekilde takdir ve tâyin eden bir insan, yani (Homo Economicus) tipi ortaya konmuştur. İktisat kanunları bu Homo Economicus nazarı itibara alınarak tesbit edilmiştir. Nasıl fizik ilminin kanunları muayyen bir hararet seviyesi ve tazyik derecesi göz önünde tutularak tâyin edilmişse, iktisatta da böyle bir tecrit hareketine baş vurulmuştur. Binaenaleyh, tıpkı fizik ilminde olduğu gibi, iktisatta

da hakikatle temas edilirken şartların değişik olabileceğini hiçbir zaman unutmamak lâzımdır. Yani, insan Psikolojisinin medeniyet seviyesine, iklimine, ve insanların üzerinde yaşadıkları toprağın zenginlik derecesine, coğrafi vaziyete ve nihayet içinde buldukları ahval ve şeraite göre değişebileceği ve yine İnsan Psikolojisinde, menfaatten başka hislerin de büyük rol oynadığını nazarı itibara almak lâzımdır. «Economie pure» adı verilen, sırf nazarı iktisadın kanunları bize rehberlik edebilirler. Bunlar, murlak, umumi ve ebdî olabilirler. İktisatçının vazifesi, bu kanunların hakikatteki tezahür şekillerini de tetkik mevzuu olarak kabul etmek, ve bu suretle ilminin pratik kıymetini artırmaktır.

3 — Tabii kanunlar ve müdahalecilik

Şimdi, tabii kanunların mevcudiyetiyle, iktisadi bünyeye müdahalenin telif edilip edilemeyeceğini tetkik edebiliriz. Bunun için, evvelâ müdahale kelimesinin mâna ve şümülünü tesbit etmemiz icabeder.

Yukarda vermiş olduğumuz izahattan da anlaşılacağı veçhile, şüphe yoktur ki, tabii kanunları hiçe sayarak iktisadi bünyeyi baştan aşağı değiştirmeyi sadece bir teşrii islâhat meselesi telâki etmek çok yanlış bir harekettir. Bunun en yakın ve en bâriz misali: Sovyet Rusya'da görülmüştür. Bilindiği gibi, 1917 ihtilâlinde sonra, mutlak komünizm rejimini tatbik tecrübesine girişen Sovyet Rusya hususi mülkiyeti büsbütün ortadan kaldırmak, arz ve talep kanununu tamamen inkâr etmek istemişti. İstihsalın istihâke uyması devlêt tarafından Statistiklere istinaden tesbit ve idare edilecekti. Burada, bu yüzden komşu memleketin geçirdiği içtimai buhranları, kıtlıkları ve kargaşalıkları uzun boylu izah etmiyeceğiz. Yalnız şurasını kaydedelim ki, kendisine çok pahalıya mal olan bu acı tecrübeden sonra, Sovyet Rusya «Nep» ismi verilen bir rejim ile hem kısmen hususi mülkiyeti, hem piyasada arz ve talep kanununun işlenmesini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Bizim müdahalecilik kelimesinden kastımız, hususi mülkiyet ve hususi teşebbüse riayet olunmak şartıyla iktisadi bünyeyi evvelden tesbit edilen bir plâna göre sevk ve idare etmektir. İzahlarımızın başında da arz ettiğimiz gibi, bugünün iktisadi hayatı, millî iktisat ve bilhassa harp iktisad mefhumları bu şekilde bir müdahaleciliği elzem addettirmektedir.

Filhakika, zamanımızdaki şartlar altında bu şekilde bir müdahaleciliğin doğru olup olmadığını münakaşa etmek dahi fuzulidir.

Çünkü, bugün, milletler için, müstakil yaşamak ancak harb iktisad ve millî iktisat mefhumlarını nazarı itibara almak ve tatbik etmekle müm-

kündür. Harb iktisadi, bu mevzuu biraz tetkik etmiş olanların dahi bildikleri gibi, yalnız harb esnasında iktisadi faaliyeti harbin icaplarını uydurmaya inhisar etmez. Diğer bir tâbirle, iktisadi faaliyeti harbin icaplarına uydurmak, ancak, daha sulh zamanından uzun vâdeli birtakım tedbirler almakla kabildir.

Ezcümle, sanayi mıntakalarını ülkenin en emin taraflarında kurmak, fabrikaların kolayca silâh ve mühimmat imal edecek bir şekle sokulabilmesini düşünmek, yeraltı yedek atelyeler yaptırmak, yedek elektrik santralleri tesis etmek ve nihayet millî iktisat ismi verilen harb zamanında imkân nispetinde her hususta kendi kendine yeterliği sağlamak

Bütün bunlar, ancak ve ancak, devletin iktisadi hayata müdahale edip onu, bu cihetler düşünülerek tertibedilmiş bir plâna göre gütmeye temin olunabilir.

Görülüyor ki, pratik zaruretler karşısında, meselenin nazarı müna-kaşası ikinci plânda kalmaktadır.

Fakat acaba bu şekilde bir müdahaleciliği iktisadın tabii kanunlarıyla telif edebilir miyiz?

Kanaatimizce bu suale müspet cevap vermek lâzımdır. Meşhur Fransız iktisatçısı ve içtimaiyatçısı E. Simiand iktisat ilmini Fizyolojiye ve müdahaleciliği de tıbbâ benzettir. Nasıl, cezrî bir tababet, müspet bir Fizyoloji ilmine istinadederse müdahaleciliğin esaslarını da iktisat ilmi teşkil etmelidir. Diğer bir tâbirle, iktisadi bünyeye müdahale, ancak, iktisat kanunlarını tanımak, bilmek şartıyla bir kıymet ifade edebilir. Yani, müdahalede bulunurken, doğrudan doğruya kanunlar üzerine tesir yapmaya çalışmak lâzımdır. Meselâ, bir memlekette, fiyatların lüzumundan fazla yükselmesi takdirinde yapılacak hareket fiyatları narh koyarak tesbit etmeye çalışmaktan ziyade, istihsali artırmak veya istihlâki azaltmak çarelerini aramak veyahut her ikisini birden yapmak, yani bir kelime ile arz ve talep kanununu nazarı itibara almak icabeder. Bu itibarla müdahalecilik, hiçbir zaman, suni bir sistem yaratmak derecesine varmamalı ve daima iktisat kanunlarının hükümlerini icra etmelerine yardım veya etmemeleri için tesir mahiyetinde kalmalıdır. Hulâsa, müdahalecilik, iktisat kanunlarının insanları en az muhtarip edecek bir tarzda işlemesi için alınacak birtakım tedbirlere munhasır olmalıdır. [5]

Bütün bu izahlarımızdan çıkan netice şudur:

[5] Birtakım, bu takdirde, şahıs, zümre ve sınıf menfaati değil fakat o câmiatın umumi menfaati gözönünde tutulmak icabeder. Esasen, itiraf etmek lâzımdır ki, müdahaleciliğin zayıf tarafı da, bu umumi menfaati doğru ve objektif olarak tâyin edebilmek keyfiyetidir.

Müspet ilimlerin olduğu gibi iktisat ilminin de kendine mahsus kanunları vardır. Bu kanunlar, cemiyetin iktisadi bünyesinin metotlu bir müşahedesiyle elde edilebilir. Cemiyetin iktisadi nizamı bu suretle malûm olunca, bu nizam üzerine tesir etmek mümkündür, ve bugünün şartları altında lâzımdır. Ancak, bu müdahale, iktisat kanunlarını büsbütün inkâr şeklini almamalı, sadece onların hükümlerini icra etmelerine yardım veya etmemeleri için tesir mahiyetinde kalmalıdır.

Şüphe yoktur ki, en güzel iktisadi siyaset, tabîî kanunların mevcudiyetini unutmıyan bir siyasettir.

Doç. Dr. Muvaıffak AKBAY